

Jugoslovansko samoupravno gospodarstvo v teoriji in praksi*

Knjiga kot predstavitev raziskovalnega dela

– Delo je dejansko raziskovalni projekt, ki ni bil vnaprej pripravljen na temo: naše gospodarstvo (in družba) v okviru novega samoupravno urejenega sistema – kot nekakšnega v svetovnem merilu tretjega sistema, tudi kot alternativa t. i. »realsocialističnemu« sistemu, po moji opredelitvi dejansko »birokratsko kolektivističnemu sistemu«, ki tiči v globoki krizi, pa zato tudi gospodarska dejavnost, ki je »vkalupljena« vanj.

– Delo je tako na eni strani kritična problematizacijska predstavitev glavne »aprioristične« teorije (poleg Marxove tudi domačih avtorjev) prihodnji »družbi kot ne-anti-kapitalistični«, kot neke »napačne zavesti«, na drugi strani pa njen negativen »odziv« v jugoslovanski praksi, ki ga beremo preko kazalcev gospodarjenja in socialnega razvoja. Po ugotovljeni konfliktnosti je po izhodiščih delo nakazovanje obrisa nekega drugačnega, alternativnega sistema, ki bi mu uspelo v Jugoslaviji učinkoviteje razviti produktivne sile in deželo pomakniti bliže razvito-sti Evrope oziroma razvitega sveta.

– Tako je delo neke vrste obračun na eni strani z dosedanjo teorijo (posebno ekonomsko) vsakega »obstoječega« socializma, po drugi strani pa tudi posebej t. i. samoupravnega socializma v naivni, nekonsistentni (logični in zgodovinsko praktični) inačici, kot so ga razvili naši vodilni politični ideologi, pa tudi nekateri politični ekonomisti (zlasti zagovorniki t. i. dohodkovne [dohodaške] – dogovorne ekonomije).

– Ne na koncu je delo tudi osebno v dvojnem pomenu – kot neke vrste povzetek mojega dosedanjega dolgoletnega raziskovanja¹, ne kot neke vrste retrospekcija, ampak kot smerokaz (napotek je preostro) za izhod iz te globoke idejne (ideološke) ter družbene krize pri nas.

Delo sem pisal bolj na »poziv« naše družbene krize kot pa vodilnih organov glede na napovedane ustavne sistemske spremembe. Čeprav so prvi popravki ustave (žal) izšli pred izidom tega dela, pa problemsko-analitični sklepi niso nič manj aktualni tudi danes, po že sprejetih prvih ustavnih popravkih.

Temeljne teze, povzete iz dela

V delu izražam dvom oziroma trdim:

– da je Marxova enostranska razlaga družbenega razvoja glede na sodoben razvoj znanosti neustrezna znanstvena razlaga, »kako se dela zgodovina«;

* Teze za razpravo so povzete po moji novi knjigi: F. Černe, *Jugoslovansko samoupravno gospodarstvo v teoriji in praksi*; izd. Gospodarski vestnik, Ljubljana 1989. Rokopis sem pripravil že leta 1985, vendar založba (Delavska enotnost, ki je šla tačas v stečaj) ni bila navdušena nad izdajo še posebej zato, ker ni mogla dobiti od nikoder finančne podpore. Knjiga je končno izšla ob pomoči MC pri CK ZKS, ki je organiziral aprila 1989 ob izidu tudi širšo strokovno razpravo. – op. avtorja.

¹ Glej moja dela: Planiranje in tržni mehanizem v ekonomski teoriji socializma (1961), Ekonomija z novega zornega kota (1966) ter Teoretični problemi naše družbene in gospodarske ureditve, 1. in 2. knjiga (1974).

– da je njegova antonimna (antitetična) – deduktivna analiza sistemov (formacij) konstruirana aprioristično in ne tudi ali mnogo manj aposteriorno, historično empirično, tudi induktivno;

– da je celotna (političnoekonomska) teorija, še posebno konstruirana za eno deželo – Jugoslavijo; ki povrh ni imel zgodovinsko ustreznega gradiva za neki čisto novi sistem, na podlagi nekih nereprezentativnih izkušenj ene dežele, napačna (tudi utopična) teorija o »socialističnem samoupravnem produkcijskem načinu« (Korač);

– da nasploh kategorija »družbeni produkcijski način« (kot analitična enota) ni primerna za konstruiranje ureditvenega sistema neke »nacionalne« družbe;

– da je tudi razvito konkurenčno tržno gospodarstvo, kot je danes razvito na Zahodu, precej drugačno tržno gospodarstvo, kot je to bilo za časa Marxa, ki je kot tudi »socialistično gospodarstvo« – sicer abstraktno modelsko gledano – »contradictio in adiecto«; da je torej vsako integralno razvito tržno gospodarstvo tudi kapitalsko in kapitalistično (brez nekega etično slabega prizvoka), da pa bi bilo zaradi tega napačno sklepati, da se ne more na zgodovinsko konkretni ravni prepletati s tržno-kapitalsko naravo gospodarstva tudi »socialističnost« družbe, tudi določena (zgodovinsko upravičena) »socializacija« kot kombinirana ekonomska učinkovitost ter socialnost in humanost sistema;

– da je napačno govoriti o »realsocializmu« (stalinizmu) kot socializmu, ker bi prav tako lahko rekli, da je tudi »nacionalsocializem« socializem. Oba »socializma« pa sta dejansko zanikanje temeljnih socialističnih idej, ki so jih razvijali veliki družbeni misleci. Nadalje, da današnja civilizacija ni nikjer v stanju razviti odnose kot prevladujoče (ne totalno) socialistične; da je socializem danes mogoče (pa tudi v prihodnje) obravnavati le kot kritično socialno-humanistično idejo in družbeno gibanje (celo kot politična stranka le delno), izhajajoč, da je bil in je življenjsko resničen človek vedno »homo duplex« in ne samo »homo socialis«;

– da se je s takšnega vidika projekt samoupravnega socializma, kot ga je konstruiral Marx v obliki »asociacije svobodnih individuov«, ali naši avtorji kot »samoupravni socialistični sistem«, ki jih obravnavam v delu (kot so B. Kidrič ali E. Kardelj na eni strani, zatem M. Korač pa tudi B. Horvat na drugi strani) moral »realizirati« kot dejansko nesocializem, danes predmet (posebej pri nas) najrazličnejših karikatur in šal;

– da je ta velika kriza »realsocializma«, po moje – »birokratskega kolektivizma« (po Horvatu etatizma), dejansko spaček socializma (dokaz, kako se ideje spreminjajo v svoje nasprotje, če niso zgodovinsko trdno realistične), ne pa dokončna kriza vsakega socializma; da ne bi mogli govoriti o socializmu kot preideni fazi (bolje rečeno o stranski, rekel bi, nič kaj estetski epizodi človeškega rodu), da bi morali zato govoriti o postsocializmu itd. Namreč, vsaka družbena ureditev v smeri v prihodnje še dovolj nesocialna, da bo zahtevala korekture v smeri bolj humane, socialne itd. urejenosti; za kar bo moralo biti tudi ustrezno kritično socialno (da ne rečem »socialistično«) gibanje. To pa bo moralo imeti za svoje (seveda demokratično) delovanje tudi neki program, a zanj tudi neki konstrukt kot videnje drugačne, bolj razvite socialne, humane, ekološko zdrave, kulturne, etične itd. družbe. Ne kot neko vizionarsko »varanje« ljudi, da bo družba zagotovo morala biti takšna – »svetla prihodnost«, ampak realno gledano vedno le kot sinteza »dobrega in zlega«. Ne na koncu, da socializem še ni pri kraju zaradi popačenih ureditev z imenom »socializem«, so dokaz tudi socialna in socialistična gibanja, kot je npr. krščanski socializem (s katerimi imamo lahko mnogo skupnega v boju za socialni napredek), pa tudi neke socialistične stranke (ne glede na

njihovo reformističnost), ki jih ne moremo strpati pod klobuk »realsocializma« (stalinizma) ali »nacionalsocializma«;

– da s takšnega vidika razpravljanje o socializmu 1. ni mogoče govoriti o neki »politični ekonomiji socializma« (ker socialističnega gospodarstva kot raziskovalnega objekta – originala – »še« ni in tudi – kot »čisto socialističnega« – ne bo; glej mojo razpravo v Naših razgledih, 1989, št. 1.) in 2. kot znanstvenemu dejanju; da lahko govorimo z vidika potrebnega akcijskega programa naprednih socialnih (»prosocialističnih«) gibanj o redefiniranju socializma, toda ne kot neke vrste hermenevtiki, ampak v duhu spoznanj o današnjih idejnih in družbenih protislovljih sveta in posameznih družb, ki zahtevajo neko napredno reševanje, in to še vedno kot neki alternativni sistem (prav gotovo v različicah);

– da je torej ekonomist – s socialističnim prepričanjem, kot tudi »homo duplex«, dolžan, da na eni strani objektivno analizira gospodarstvo, gospodarjenje kot (dejansko) je, s tem da dograjuje svojo analizo vrednostno, z vidika koreturnega gibanja, z vidika potrebne korektorne politike na demokratični podlagi, ne z nasiljem, v smeri ali v smislu projekta (na dolgi rok in kratki rok), kot izpopolnjevanje ureditve v projektirani, pa tudi tendenčno razvojni potrjeni smeri (ne glede na ciklično ritmiko, ki sta ji podvrženi tako idejna kot družbenomaterialna bit).

Načelno o Marxu in marksizmu kot »krivcu« za krizo socializma kot »realsocializma« (tudi pri nas)

V delu ugotavljam:

– da je Marx posredni krivec za vsak »realsocializem« tudi samoupravni, ki je sedaj v krizi, in s tem v tem pogledu tudi za takšen marksizem, kolikor je Marx izbral t. i. tedaj obstoječe »tri vire« (po Leninu) za »izdelavo« svojega celovitega družboslovnega nauka, ki pa so bili ne samo izpostavljeni »zobu časa« – »razvoju znanosti«, kot danes pomanjkljive, netočne itd. ideje, ampak že tudi tedaj ne skladne, pomanjkljive glede na tedanjo objektivno dialektiko zgodovinskih procesov;

– da pa Marx ni krivec (vsaj ne v ožjem pomenu), a) ker so imeli njegovi nasledniki, voditelji KP možnost, da glede na znanstvena spoznanja spremene neke ideje »marksizma«, in b) ker sploh niso bili dolžni sprejeti Marxa v takšni (osebno pravim – ortodokсни) interpretaciji 3. internacionale, kot ideologiji »socializma«, kot podlagi za projektiranje aktivnosti za socializem; oziroma, dejal bom, ker so zavestno sprejeli Marxovo teoretično skrajno modelsko negacijo (za razumevanje kapitalistične stvarnosti) kot objektivno nujnost tako urejene pokapitalistične družbe.

Problematizacija Marxovega metodičnega-analitičnega in projekcijskega postopka, Marxove razvojne in (pre)ureditvene teorije

Nekaj metodoloških vprašanj, naslovljenih na Marxa – v knjigi izpostavljam razpravi med drugim tele sklepe:

– da je Marxova analitična spoznavna metoda preenostranska, pod vplivom Heglove subjektivne, antonimne (tudi antipodijske, antitetične) dialektike, Feuerbachovega enostranskega materializma in newtonovskega mehaničnega determi-

nizma, zaradi česar nosijo njegove analitične kategorialne konstrukcije obeležje »teoretičnih konstrukcij a priori«, in mnogo manj a posteriori (recimo kot »prelomne točke«, ki jih je zelo skromno obdelal);

– da so po Marxu zakoni abstrakcije kot konstantne odvisnosti rezultat njegovih a priori konstruiranih kategorialnih vezav, ki so zanj naravni zakoni, po katerih se odvijajo procesi, ne da bi (mogel) te zakone tudi statistično verificirati (verificirati) kot statistične regularnosti (s poudarkom, da je po Einsteinovi relativnostni teoriji danes pojmovanje zakonov drugačno kot za časa Newtona);

– da je Marx s tem, da je uporabil Heglovo misel o svobodi kot spoznani nujnosti (zakonitosti), uporabljajoč to misel za »novo družbo«, odprl možnost za nezakonito, voluntaristično makroobnašanje (kot preskok »iz kraljestva nujnosti v kraljestvo svobode«);

– da se zaradi tega v njegovem modelu negacije dosedanje kapitalistične družbe vse eshatološko končuje z odpravljanjem protislovij, kar de facto vodi do sklepa, da je prihodnja družba (relativno) stacionarna, nedinamična (kajti tudi po biološki razvojni vedi pomeni razvoj generiranje različnih oblik in ne likvidacije mnogih na eno, kar je neke vrste metafizično idejno in ne dialektično dejanje);

– da na tej deterministični podlagi sloni Marxova petstopenjska, linearna periodizacija v obliki petih formacij, ki nimajo nobenih alternativ;

– da je takšna uporabljena metoda vsekakor odvisna v končni instanci od Marxove ciljne funkcije raziskave, a to je, da dokaže, da je kapitalizem zadnji razredni produkcijski način oziroma, da delavskemu razredu odredi funkcijo subjektivne sile – grobarja kapitalizma itd. (eksekutorja zgodovine);

– da tako Marxovo antipodijsko negacijo (recimo: kapital je nedelo, delo je nekapital) lahko tolmačimo ali le kot poglobljeno pojasnjevalno razlago »obstoječega«, to je kapitala (v čistem negativu) ali pa zgodovinsko razvojno kot ekstrapoliranje takšne čiste negacije v prihodnosti kot ekstremno-drugače urejene družbe, kar je dejansko sprejel ortodoksni marksizem 3. internacionale kot glavno idejo, s čimer se je začela tudi »drama« »izgradnje socializma« kot čistega nasprotja (zanikanja) dane, to je kapitalistične družbe, »če ne zlepa pa zgrda«;

– da so torej v tem a priori sistemskem konstrukcijskem pogledu pogloblitve Marxove kategorije – ne samo produktivne sile, produkcijski odnosi, produkcijski način, ekonomska formacija družbe, pa celo razredni boj, eksploatacija, nadalje kategorije, kot so vrednost, nasprotje med vrednostjo in uporabno vrednostjo, tudi kapital, delitev na konstantni in variabilni kapital itd. – dejansko le miselno skonstruirane analitično-razlagalne kategorije, kot pojmi-kvalitete, podrejeni Marxovi intenciozni razlagalni funkciji, o kateri sem že govoril, kar sicer omogoča razredno razumevanje sistema, ne prenese ali ne more pa biti podrejeno kvantitativnemu (statističnemu) preverjanju (teoretičen sistem je logičen »per se« [tudi zaprt sistem], se ne more dopolnjevati, mešati z drugimi teoretičnimi-analitičnimi sistemi).

Problematizacija Marxove razvojne teorije – Nekaj tez iz Marxove razvojne teorije sem že navedel pri prejšnji temi (metoda). V delu izpostavljam po tej teoretični problematiki tele ideje:

– da je (v obrambo Marxa) njegova razvojna teorija makrodružbenoekonomska »in grosso modo«, skonstruirana za analizo razvoja človeške družbe, torej ne »veljavna« za razvoj posamezne družbe (dežele), pa je treba teorijo dodelati in predelati, da bi bila neka analitična »vodilja« za posamezno družbo;

– da s konkretno zgodovinsko razvojnega vidika Marxove analitične kategorije, kot sta produkcijski način, ekonomska formacija družbe itd., niso konkretne

oblike (artikulacije), ker so te nehomogene, vedno »mešani« sistemi, z enim prevladujočim; so torej rezultanta (sinteza) in ne čista antiteza (negacija) v razvoju, ki je pri (pre)oblikovanju odvisna od aktivne vloge idejne družbene sfere;

– da je Marxov zelo poenostavljen razvojni model linearne, homogene formacijske zaporednosti za napovedovanje napačen;

– da sta takšna funkcionalna odvisnost in dinamika te odvisnosti, to je produkcijski odnosov od produktivnih sil itd., z današnjega družboslovnega spoznanja »napačna« zavest;

– da je deterministični model razvoja preveč poenostavljen prav tako z vidika novih spoznanj naravoslovnih, pa tudi družbenih ved (videti stohastično pojmovanje zakonitosti, vloga mutandov, nastanek hibridov itd.);

– da je operiranje s produktivnimi silami in produkcijskimi odnosi pri razlagi razvoja, še posebej v tedanjem Marxovem pojmovanju, netočno, ker so npr. produktivne sile danes po sestavi nekaj drugega kot pred 100 leti, ker je kakovost samih produkcijskih odnosov, vezanih na pojem produktivnega dela, produktivne dejavnosti nekaj drugega kot v Marxovem razvojnem sistemu;

– da je tudi razlaga blagovne produkcije in njeno vezanje na lastninske odnose (celo kot le pravni izraz) preozko, oziroma njeno netočno pojmovanje, kar je zavedlo mnoge komunistične stranke, da so zavzele napačen odnos do denarno-blagovnega gospodarstva;

– da zopet velja teza, da so voditelji komunističnih strank razumeli Marxa samo tako, to je negacijsko abstraktno in ortodoksno (čeprav jugoslovanski voditelji mnogo manj kot drugi), kar je vodilo do napačne razvojne politike itd.

Problematizacija Marxove ureditvene (sistemske) teorije – Marxova ureditvena teorija je ozko povezana z njegovo analitično in razlagalno metodo in družbeno razvojno teorijo. Zato veljajo že vse izrečene pripombe, nekaj pa bi jih sedaj posebej dodal:

– da Marx uporablja razvojne kategorije, kot so produktivne sile, produkcijski odnosi itd. tudi v ureditveni teoriji, pri čemer zopet ne razlikuje njegove formacije kot splošne ureditve človeške družbe od posamezne nacionalne ureditve; gre za to, da ne moremo operirati s temi abstraktnimi kategorijami na ravni posamezne »nacionalne« družbe itd.;

– da Marx nediferencirano uporablja iste kategorije, npr. kapital, delo itd. ali kapitalist, delavec (v ednini) tako za mikro- kot za makroureditev gospodarstva, kar pa gledano po vsebini (tudi po obnašanju) teh kategorij ni pravilno;

– da Marx raziskuje ureditvene kategorije na raznih sistemskih ravneh (npr. delo kot neogiben element vsake produkcije, delo-delovna sila kot blago, delo kot nekapital); kot le različno uvajanje »opazovalca« vse globlje k bistvu pojava, torej statično, ne da gre za različne sisteme v času (zgodovini); z uvajanjem časa dobijo vse te kategorije (že) svojo vsebinsko različico (npr. delo v kapitalizmu, če razumemo s kapitalizmom razvijajočo se obliko ureditve, nima iste vsebine v kapitalizmu 19. stoletja ali danes, delavec npr. ni isti »proletarec« kot za časa Marxa, ker se je spremenil tudi kapital itd; sicer pa to ni Marxova napaka, ampak bolj nerazumevanje njegovih idejnih »aplikatorjev«)

– da je Marx t. i. »asociacijo svobodnih individuov« razvil kot antisistem, da bi globlje razložil specifično bistvo kapitalistične asociacije, ne pa da bi to tvorbo izprojektiral po vsebini – temeljnih kategorijah za njegove naslednike ...; te praktično ni nikjer predstavil kot urejeno celoto elementov, ampak le globalno negacijsko-definicijsko;

– da vsega tega ideologi-politiki komunističnega gibanja nasploh, tudi pri nas,

niso razumeli ali točneje niso mogli razumeti, ker so, po znani Marxovi tezi, da ne gre svet samo razlagati, ampak tudi delovati za njegovo spreminjanje, jemali Marxovo kritično analizo kapitalizma in njegovo abstraktno-čisto negacijo kot podlago za akcijo (tudi za »utrjevanje« nove oblasti).

Problematizacija sistemske družbenoekonomske misli B. Kidriča in E. Kardelja

Podrobnejša problematizacijska-kritična predstavitev Marxove metode, razvojne-ureditvene teorije je bila upravičena, ker nam je sedaj lažje zavzeti stališča do »domačih« idej in teorij s področja spreminjanja in razvijanja samoupravnega sistema v Jugoslaviji.

Kot »vzorec« sem izbral dela dveh vodilnih ideologov ZK in samoupravnega sistema (tudi Slovenca): B. Kidriča in E. Kardelja, čeprav so bili poleg njiju še drugi ideologi-politiki, resda ne s tako celovitim pogledom na samoupravni sistem (kot so razen J. B. Tita še Vl. Bakarić, M. Popović, pa tudi M. Pijade, V. Vlahović, Vukmanović-Tempo), po drugi strani pa dva politična ekonomista samoupravnega socializma, resda zelo različna teoretika, to sta M. Korač in B. Horvat.

Boris Kidrič – Njegovo delo je pomembno v tem pomenu, da razumemo, kako se neki vodilni ideolog s tako trdno marksistično-leninistično ideologijo zaradi praktičnih spoznanj kritično loteva lastnih, včeraj zanj edino veljavnih idej, čeprav ne more iz svoje kože. Njegova načelna stališča do temeljnih Marxovih kategorij oziroma idej ostajajo ista, to je takšna, kot sem jih problematiziral pri Marxu samem. Kot primer Kidričevega nerazumevanja Marxove sestopne abstraktne analize je njegov znani poskus operacionalizacije Marxove stopnje presežne vrednosti v načrtne stopnje akumulacije in skladov, kar je povzročilo gospodarstvu veliko škodo (zaradi nastalih nesorazmerij).

Glede ideje nekaterih, naj bi se danes celo vrnili k nekaterim temeljnim idejam tedanjega Kidričevega razumevanja samoupravnega sistema, menim, da je to nemogoče, ker je bila Kidričeva predstava samoupravnega sistema še zelo nepopolna, skoraj naivna.

Edvard Kardelj – Kardelj se je dejansko pojavil kot pglavitni teoretik – konstruktor nadaljnjega razvijanja samoupravnega sistema pri nas po neuspeli gospodarski reformi (1965). Njegovo koncipiranje delavsko samoupravnega združenega dela je bilo »kronano« s sprejemom nove »delavske« ustave (1974 l.).

V delu dokazujem:

– da gre dejansko za »dva« Kardelja (morda celo tri – če upoštevamo njegove zadnje ideje o trgu);

– da je Kardelj primer, kako ne razumeti Marxovo večnivojsko abstraktno-modelsko sestopno analitično metodo, saj so zanj kategorije vseh analitičnih ravni istopomenske (npr. minulo delo so sredstva, je kapital, so družbena lastnina itd.);

– da Kardelj jemlje za izhodišče Marxovo najenostavnejšo, aproksimativno analizo procesa produktivnega dela in blaga in ga skuša razviti v neki sodobni sistem industrijskega združenega dela oziroma delavsko samoupravno urejene družbe. To pomeni, da Kardelj ne razume, da je današnje produktivno delo nekaj drugega kot za časa Marxa, da na zasnovi tega dela kot temeljnega faktorja oziroma z delavcem – proletarcom kot temeljnim družbenim subjektom ni mogoče skonstruirati sodobnega ekonomskega sistema, ki bo po produktivnosti itd. celo superiornejši kot sodobni kapitalistični sistem;

– da Kardelj napačno razume NOB, povojni razvoj, razvijanje samoupravlja-

nja v Jugoslaviji kot potrjevanje oziroma uresničevanje marksizma, Marxovega nauka v jugoslovanskih razmerah itd.;

– da Kardelj konstruira samoupravni sistem z Marxovimi kategorijami iz »asociacije blaga«, »asociacije kapitala« in »asociacije svobodnega dela« (kot da se kategorije teh treh sistemov lahko kombinirajo poljubno v novi sistem), s tem da doda nekatere svoje kategorije kot prav tako »konstrukcije a priori«;

– da Kardelj skuša uveljaviti sistem svobodnega združenega dela kot najvišjo negacijo kapitalne asociacije in obenem kot najbolj razviti embrio Marxove »asociacije svobodnih individuov« v deželi, v kateri ni bilo ne objektivnih ne subjektivnih možnosti za to;

– da je Kardelj razvijal takšno zasnovo samoupravnega združenega dela po reformi l. 1965 kot prvi poskus razviti naše gospodarstvo kot tržno; torej kot protiutež (in prepreko) novemu podjetniškemu sloju, ki je pričel ogrožati oblast politokracije.

Na Kardeljev konstrukt torej lahko gledamo kot na veliko prizadevanje, da skonstruira sistem brez ustreznega, zlasti ekonomskega teoretičnega znanja, na drugi strani pa tudi kot neke vrste ideološkopolitični sistem, ki naj bi bil branik pred razvijanjem novega podjetniškega – tržnega sistema.

Miladin Korač – M. Korač je bolj sekundarni igralec na sceni jugoslovanske samoupravne systemske drame, ki skuša s skoraj skojevsko pripravljenostjo političnoekonomsko sistematizirati neke v prvi vrsti umetne-ustavne kategorije – institucije v ekonomsko zaokrožen sistem, ki dobi svoj neslavni naziv: dohodkovni (tudi dohodaški) – dogovorni sistem ekonomije. (Pri čemer je znano, da je bil prvi, »fundamentalistični« del te teoretične smeri ekonomistov hrvaške narodnosti: poleg V. Bakarića še S. Dabčević, J. Sirotković, R. Štajner, B. Šefer in šele zatem srbski ekonomist, kot so T. Vlaškalić, M. Samardžija, kasneje A. Vacić, pa tudi A. Pavlović, D. Marsenić, na čelu z M. Koračem).

Gledano konstrukcijsko, je ta teorija zelo nepopolna in le formalno podobna Marxovi analizi (tri knjige, začenjanje analize s produkcijo blaga itd.). Izhaja iz tega, da so kolektivi delavcev blagovni producenti, da je njihov temeljni motiv dohodek (na zaposlenega), da pa ni trgov, ne tržnih cen ekonomskih virov, da torej tržnokonkurenčni mehanizem ni niti distributer dohodka niti alokator ekonomskih virov, ampak neki nov mehanizem samoupravnega sporazumevanja in družbenega dogovarjanja (beri – voluntaristični mehanizem). Rekli bi, da je konstrukt. t. i. »socialistična blagovna produkcija« (združenega dela) podoben Marxovi (prvi aproksimativni) analizi enostavne blagovne produkcije v 1. knjigi Kapitala, s tem da se blagovni odnosi ne formirajo primarno kot tržni odnosi, ampak nekako zavestno samoupravno, kot t. i. »samoupravni delovno-dohodkovni odnosi«.

Nadaljnja konstrukcija celotnega ekonomskega sistema sledi Marxovi transformaciji dela v vrednost, vrednosti v ceno, le da pri Marxu v produkcijsko ceno, v Koračevi ekonomiji pa v dohodkovno ceno zaradi njegove predpostavljene bistvene razlike med t. i. sekundarno in terciarno blagovno produkcijo. A to je, da namesto profita nastopa dohodek kot »kolektivni profit«, namesto kapitala sredstva, osrednja kategorija pa ostaja delo, le da ne v obliki C in V, ampak naravno – kot opredmeteno in tekoče delo, ki ustvarja vso novo vrednost – dohodek.

Za Koračevo teorijo kot »politično ekonomijo socialističnega samoupravnega produkcijskega načina« veljajo vse pripombe, ki sem jih deloma že podal pri

Marxu, še posebej pa pri Kardelju, le da je Koračev samoupravni sistem še bolj konstruiran a priori, na pamet, brez zgodovinske povezave z realnimi razmerami v Jugoslaviji, pa tudi v svetu.

Branko Horvat – Njegovo delo sem vključil v teoretično razpravo o samoupravnem sistemu zlasti iz dveh razlogov: 1. ker je poleg Korača edini skušal razviti celovito »politično ekonomijo socializma«, 2. čeprav je njegov »projekt« socializma sicer nastal na podlagi jugoslovanskih izkušenj, je pa oblikovan z ambicijo, da postane svetovni model.

Vse Horvatove analitične kategorije so dosti manj marksistične, a tudi nestandardne kot pri drugih avtorjih, pogosto uporablja izraze v različnem pomenu.

Ne da bi v tem kratkem prikazu podrobno govoril o zasnovi njegove politične ekonomije socializma, bi dejal, da je njegova kritika etatizma kot prva njegova točka, to je »realsocializma«, po moje birokratskega kolektivismu, originalna in točna. Ko pride na področje preoblikovanja etatizma in kapitalizma v razvitih državah ali v DvR v socializem Horvat, kot da noče več zgodovinsko kritično realno razmišljati in nam ponudi svojo utopično verzijo socializma. Naj samo za zgled navedem nekatere ideje: kako npr. razlaga prehod v socializem in kaj je socialistična družba; kako lahkotno razlaga željenost, organizacijsko izvedljivost in ekonomsko učinkovitost socialističnega organizacijskega modela; kako utemeljuje tako trg kot plan v socializmu, trdeč, da se socialistična blagovna produkcija približuje učbenišskemu modelu konkurence; kako naj bi bil trg alokator ekonomskih virov, čeprav njihovih cen naj ne bi oblikoval trg, ne pa tudi distributer dohodka; kako naj bi čimprej denarni motiv za produciranje zamenjali za druge motive itd.

Moja sklepna misel je, da kar je skupno vsem ideologijam ali političnoekonomskim teorijam »samoupravnega (socialističnega) sistema«, je v prvi vrsti neupoštevanje dejanskih razmer v svetu, ože v Jugoslaviji, za uresničevanje takšnega systemskega konstrukta »na pamet«, ki zato ostaja ali systemska improvizacija ali svojevrstna utopija.

Poskus aplikacije projekta samoupravnega sistema v ustavni – normativni »praksi«

Z delavskimi amandmaji k ustavi iz l. 1963 (to je leta 1971) in zatem s sprejetjem nove ustave (1974) so mnogi menili, da je prišlo končno do spoja kot aplikacije Marxove klasične doktrine, predelane po E. Kardelju za jugoslovanske razmere s prakso v obliki normativnega sistema, ki naj bi trajno omogočal razvoj socializma novega samoupravnega tipa v naši deželi in bil hkrati prav tako in vse bolj zgled za DvR pa tudi za t. i. kapitalistične in etatistične družbe.

Na zgledu posameznih ustavnih določil (členov) pripovedujem, kako so bile »začlenjene« pglavitne Maxove-Kardeljeve ideje v pravne norme. Tako dokazujem, kako je bil narejen poskus 1., da z Marxovimi pripombami in nekaterimi navrženimi idejami med besedilom o prihodnji »asociaciji« na eni strani razvijamo ustavne institucije, kot so združeno delo, delo kot edini vir položaja v družbi, dohodki od dela kot edino upravičeno prisvajani dohodki, sredstva kot le materialne možnosti za delo, družbena lastnina kot skupna lastnina in kot nelastnina, neposredno združevanje dela in sredstev brez kapitalske oblike itd., 2., s pomočjo Marxovega sistema enostavne blagovne produkcije, s kategorijami, kot so: blago, vrednost blaga, produktivno delo kot ustvarjalec vrednosti blaga, dohodek kot

novo ustvarjena vrednost itd. pa oblikujemo drugo stran samoupravnega sistema združenega dela.

Torej nazoren zgled nekonsistentne kombinacije dveh različnih sistemov: blagovnega oziroma tržnega, tudi kapitalskega, in pa neblagovnega, naturalnega.

Testiranje ustavnega samoupravnega ureditvenega poskusa s »praxisom«

Da ne bi izpadla moja problemsko kritična analiza kot apriorna kritika, sem poskušal soočiti vse te sistemske projekte in ustavno realizirani (institucionalizirani) sistem – ne z vsakdanjo prakso, ampak s praxisom kot z zgodovinsko, dolgoročno tipično performanco oziroma z uspešnostjo funkcioniranja jugoslovanskega gospodarstva. Ne samo, da vsi poglobljeni relevantni podatki ne morejo potrditi institucionaliziranega sistema kot superiornejšega, ampak obratno, da je to po mnogih kazalcih inferiornejši. Kar pomeni, da tiči gospodarstvo v prvi vrsti v globalni sistemski – institucionalni krizi in da je njeno reševanje možno le v tej smeri.

Podatkov tu ne bom navajal.

Aktualnost, sporočilni pomen dela za uspešno reformiranje sistema

Opozoril sem že, da vsebina dela ni, vsaj ne v prvi vrsti, retrospektivno kritično obravnavanje nekih samoupravnih ekonomskih teorij (doktrin). Nasprotno, celotno kritično problematizacijo idej – teorij je treba razumeti kot svojevrstno sporočilo, kako ne reformirati sistema, ali kako ga reformirati, s čimer je delo tudi zasnova drugačnega, alternativnega sistema (ki ga nameravam obdelati v naslednjem delu).

Poglavitne sporočilne ugotovitve bom strnjeno skiciral kar v obliki tez:

1. Vse variante samoupravnega sistema so izdelane bolj ali manj aprioristično deduktivno, na pamet; če bi razvili sistem po drugi poti, a to je bolj induktivno ali srečevalno – obojestransko, teoretično logično in konkretno simulacijsko (eksperimentalno), bi po mojem mnenju prišli vsekakor do drugačnih sistemskih kategorij oziroma institucij kot ustreznih, učinkovitih, optimalnih.

2. Samoupravni sistem še vedno vrednotimo pretežno po zasnovi družbeno-ekonomskih odnosov kot »razvitejših«, »naprednejših«, zanemarjamo pa kvantitativno merjeno učinkovitost kot zagotavljanje in rast materialnega osebnega in družbenega standarda.

3. Kot je »samoupravni socialistični sistem« izoblikovan a priori, je tudi njegovo nasprotje – kapitalistični sistem – še vedno apriorno modelsko predstavljeno, brez dokumentacije, kot inferiornejši sistem.

4. Oziroma namesto da bi vse »izme« vrednotili oprezno, tudi empirično, na dolgi rok, le kot neke značilnosti velikih formacij ali civilizacij v svetu, jih zvajamo na sedanji čas, kot konkretne oblike ureditev posameznih držav, blokov, z neenotnimi merskimi standardi o njihovih prednostih ali neprednostih.

5. Razlagalni pomen moje kritične – problemske predstavitve del oziroma teorij omenjenih avtorjev (čeprav so še drugi, ki pa niso tako celovito zaokrožili svoje teorije, med drugimi prav gotovo še Z. Pjanić, A. Bajt pa tudi I. Maksimović, in še kdo; tudi sam sem nekaj prispeval k temu) vidim v tem: 1., da sem pokazal, da se vse te teorije lotevajo preobrazbe kapitalističnega ali etatističnega sistema kot nujno le v socializmu in ne v kak drug sistem, in 2., da nihče ne pričinja

s politično ekonomijo socializma kot neke vrste kontinuitete tistega, kjer končuje zreli kapitalizem (kar je genialno uvidel že Marx v 3. knjigi Kapitala – ko razlaga novo vlogo kredita in ugotavlja, da sta delniški kapital in delavsko združni tovarniški ali podjetniški sistem prehod ali prva višja oblika socializacije privatnega kapitala ali celo oblika njegovega ukinjanja in pojavljanja »družbene lastnine«, čeprav še v okviru kapitalističnega produkcijskega načina).

To, kar danes imenujejo pri nas gospodarska reforma, v SZ perestrojka, je tudi neka oblika »vračanja«, resda težkega, sistemsko preureditvenega oblikovanja gospodarstva, v njegovo normalno obliko oziroma fazo (spomnimo se pri tem Marxove ideje, da se v družbenem razvoju ne more preskočiti nobena »naravna razvojna faza«, le da se muke porajanja novega morajo olajšati in skrajšati).

6. Da je torej čas, da prenehamo v političnoekonomski teoriji misliti ideološko sistemsko – tendenčno, namesto znanstveno, a to je zgodovinsko evolucijsko in objektivno; da opustimo metafizično hegeljansko kategorijalno dialektiko, da prenehamo preko ideološkega aparata producirati napačno, to je zavajajočo sistemsko zavest, kar pomeni tudi »verbalni delikt« nad znanstveno mislijo, in kar drugače povedano pomeni, nehamo z nadaljevanjem v manipulacijo in alienacijo človeka. Skratka, da spustimo sistem na nižjo, konkretnjšo raven zgodovinsko »naravnih« razvojnih družbenogospodarskih enot oziroma tvorb, kot so podjetje, združenje, narodno gospodarstvo konkretna družba živčih generacij itd., in v njihovem imenu, v imenu optimizacije gospodarjenja za konkretno družbo oblikujemo sisteme; da pa prepustimo ocene, v kakšen »-izem« spada kakšna gospodarska ureditev ali gospodarstvo, aposteriorni zgodovinski analizi; da se torej aktivnost, boj za socialistično preobrazbo družbe prenese v okvir demokratičnega mehanizma družbenopolitičnih gibanj, kar skratka pomeni, da gre dejansko za samoupravno demokratično preobrazbo naše ali še kakšne družbe v prvi vrsti v razvito civilno družbo, z normalnim civilnim in družbeno, socialno uravnavanim tržnim gospodarstvom, vidno drugačnim, kot je sedanj.

7. Čeprav to ne pomeni prepustiti razvoja nekemu slepemu, golo prakticističnemu razvoju, saj je znano, da je neka dobra znanstvena teorija že pol dobre prakse.

8. Da nimam nič proti še večjemu številu sistemskih – samoupravnih, socialističnih ali kakšnih drugih teoretično idejnih projektov, ki naj tekmujejo med seboj, le da ostanejo na področju teorije in znanosti, družba pa naj s svojimi demokratičnimi objektivnimi mehanizmi ob pomoči znanosti izbira sisteme ali modele in jih kombinira po svojih potrebah v korigirane gospodarske ureditve oziroma kot podlago za svojo politiko.

9. Čeprav ni in ne bo nikdar nobenega sociosistema ali sociomodela, ki nas bi vnaprej obvaroval pred vsako napako, tudi negotovostjo, pač zaradi svobode, ki je človek ne bo nikoli daroval na oltar nekega, še tako urejenega sistema, to je tudi zaradi tistih človeških naravnih lastnosti, kot je njegova individualnost, kot so njegovi nagoni, čustvenost itd., zaradi česar je človek človek in zaradi česar je in bo gospodarsko odločanje v prvi vrsti človeško, to je tudi nepopolno in negotovo, ne glede na še takšno računalniško podprtost.

10. V tem pomenu moje problemsko kritično delo ni niti rekvijem za samoupravljanje niti želja, da je ideja o samoupravljanju poražena, kot mi bo morda kdo očital. Niti ne trdim, da je bil pri nas samo kratka zgodovinska in nepomembna epizoda, čeprav draga in v mnogočem napačna. V delu večkrat poudarjam, da je neka samoupravnost individuov, skupnosti ljudi itd. kot oblika družbenega razvoja k večji enakopravnosti, pravičnosti, demokratičnosti, humanizmu itd. močna

dolgoročna zgodovinska in svetovna tendenca (v tekstu govorim celo o t. i. »planetarnem socializmu« kot močni alternativni prihodnji težnji); da pa je ta težnja le ena od multitendenc, odvisnih tudi od razvojne ciklične ritmike. Drugo je seveda moj odnos – ali še koga drugega – do dosedanjega samoupravnega, nelogično konstruiranega amalgama pri nas, ki ni imel možnosti za realizacijo niti v okviru svetovnih zgodovinskih naprednih tokov, še manj, da bi se realiziral na temelju čisto naših, jugoslovanskih zgodovinskih razmer.

Samo tako razumljeno je moje delo močna podpora naši sedanji reformni naravnosti ali trem reformam: gospodarski, družbenopolitični in moralno-etično-kulturni; to poslednjo dodajam, kajti t. i. reforma ZK spada po mojem mnenju v politično reformo.